

LO-økonomenes blikk på økonomi og arbeid

1. Langsiktig forverring av arbeidsmarkedet
2. Norges bank "har reddet" norsk økonomi
3. Spennende men mer stabil oljepris?
4. Også boligpris gjør norsk økonomi sårbar
5. Ubalanse i utdanningssystemet?
6. Koordinert lønnsdannelse

Vedlegg: Konjunkturutviklingen framover

Bakgrunn for presseseminar 1. februar 2017

Februar 2017

* * *

De økonomiske utsikter er i et globalt perspektiv mer sammensatt og spennende enn noen gang. Utenfor Europa skjer det mye, og mye mer kan endres ut fra en kombinasjon av nytt presidentskap i USA, nye lands innmarsj i en verdensorden som kanskje omskapes. I Europa er det et lite lyspunkt i sysselsettingssituasjonen, men ut fra et arbeidsløshetsnivå som er skyhøyt og der handlingsrommet i politikkenes virkemidler i form av rente og offentlige budsjetter er svært begrenset.

Til tross for all usikkerheten er det hos oss stor grad av samstemthet om nokså normale vekstutsikter for den nærmeste framtid både i Norge og internasjonalt. Det antas bedring men fortsatt lav vekst i produksjon og sysselsetting. Norge kan få en beskjedne drahjelp fra utlandet, som kan bli forsterket dersom den bedrede konkurranseevne får økt gjennomslag.

Vår konjunkturgjennomgang gir ikke grunnlag for markerte avvik fra det som fremstår som en "norsk enighet". Våre vurderinger av norsk økonomi framover er rimelig samsvarende med siste prognoser fra SSB og Norges Bank, mens Regjeringen i nasjonalbudsjettet for 2017 var på den mer optimistiske siden, særlig for 2018.

Det er imidlertid noe mer sprikende syn på arbeidsmarkedsutviklingen framover. På den ene siden mener Regjeringen at sysselsetting vil kunne vokse med 0,7 pst. i år og 1,1 pst. i 2018 slikt at målt arbeidsløshet i AKU vil kunne reduseres til 4,3 pst. i 2018. Norges Bank anslår på den annen siden en fortsatt svak sysselsettingsvekst både i år og i 2018. Vi betoner at målt arbeidsløshet fortsatt vil ligge på et høyt nivå og det reelle sysselsettingsproblemet trolig vokse.

I tillegg til bekymringen for sysselsettingen omtaler vi også andre typer "ekstra" sårbarhet; knyttet til oljepris og boligpris. Det som betyr særlig mye for velferdsstatens bærekraft framover er tendensen til dårlig inkludering i arbeidslivet av yngre generasjoner.

1. LANGSIKTIG FORVERRING AV ARBEIDSMARKEDET

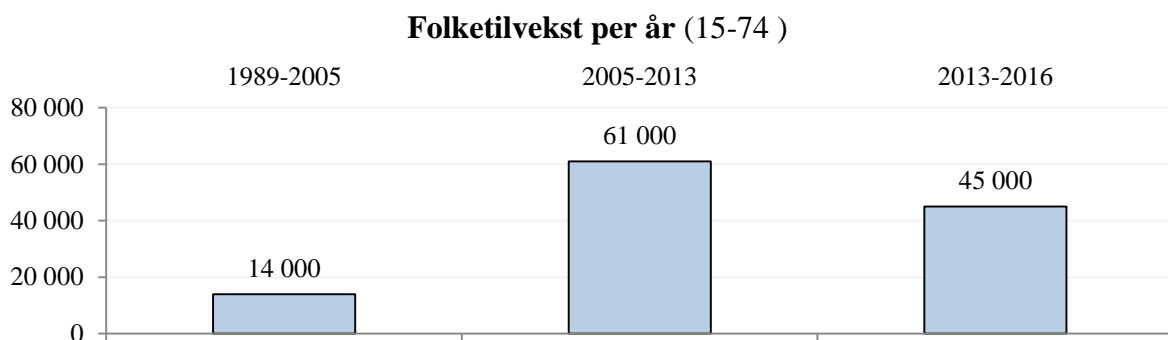
Vår konjunkturgjennomgang gir ikke grunnlag for markerte avvik fra det som fremstår som en nokså bred "norsk enighet" om den nære framtid. Ut fra det vi ser nå, vil veksten ta seg noe opp og sysselsettingen igjen vokse.

De siste tallene fra SSBs arbeidskraftsundersøkelse viser at 130 000 er helt arbeidsløse (4,7 pst av arbeidsstyrken). Hos NAV er 78 600 (2,8%) registrert som helt arbeidsløse. Arbeidsløsheten holdt seg relativt stabilt høy gjennom fjoråret, mens langtidsarbeidsløsheten økte.

Særlig i en tid med sterk befolkningsvekst gjennom innvandring er det ikke tilstrekkelig å vurdere arbeidsmarkedssituasjonen ved hjelp av den målte arbeidsløsheten alene. Et viktig supplement er å se befolkningsveksten opp mot jobbveksten. Det mest direkte målet for inkluderingen i arbeidslivet er jo hvor stor andel av befolkningen i yrkesaktiv alder som sysselsettes.

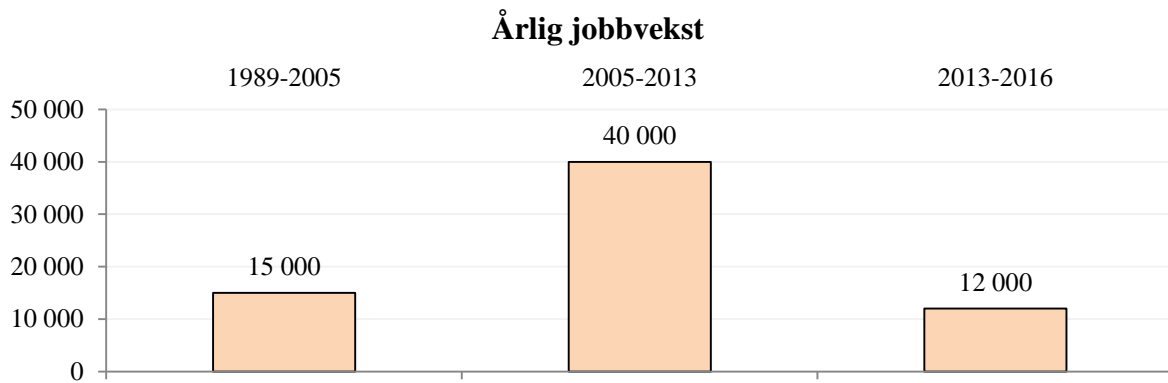
Dert er også denne som er mest avgjørende for norsk økonomis fremtid og særlig bærekraften i velferdsstaten. En færre sysselsatt representerer tapte skatteinntekter. Samtidig representerer det en ekstra mulig trygdemottaker. Det vil si dobbelt tap for statsbudsjettet og ideen om at "alle skal med" og "arbeid til alle".

Norge er inne i en tid der befolkningsøkningen er særlig høy. En viss tilbakegang i netto innvandringen har dempet befolkningsveksten de siste årene. Den årlige økningen er imidlertid fortsatt langt høyere enn i årene før 2005.

Kilde: AKU, SSB.

Økningen i sysselsettingen holdt tritt med befolkningsveksten i perioden 1989-2005. I perioden 2005-2013 økte antallet sysselsatte med hele 40 000 per år, men det var likevel 20 000 mindre enn folketilveksten. Sysselsettingsraten gikk følgelig klart ned i denne perioden. Forskjellen mellom befolkningsvekst og jobbvekst har blitt enda større de tre siste årene (vel 30 000). Nedgangen i sysselsettingsraten har dermed blitt skjerpet.

Kilde: AKU, SSB.

Den siste figuren viser årlig jobbvekst som andel av folketilveksten; det vi kan kalle "jobbvekstintensitet". Som det framgår har den gått kraftig ned gjennom de tre tidsperiodene vi har sett på. Utviklingen reflekterer at det er blitt mer krevende for mange å få innpass i arbeidslivet, at konkurransen om jobbene er økt og at den økonomiske veksten har vært lav.

Kilde: AKU, SSB.

Sysselsettingsraten de siste tre årene har gått særlig mye ned blant unge. Gjennom 2000-tallet har seniorenne hatt god sysselsettingsutvikling, men også her har utviklingen flatet ut i det siste. Det må først og fremst ses i sammenheng med økningen i arbeidsløsheten på Sør-vest landet, som har rammet mange seniorer.

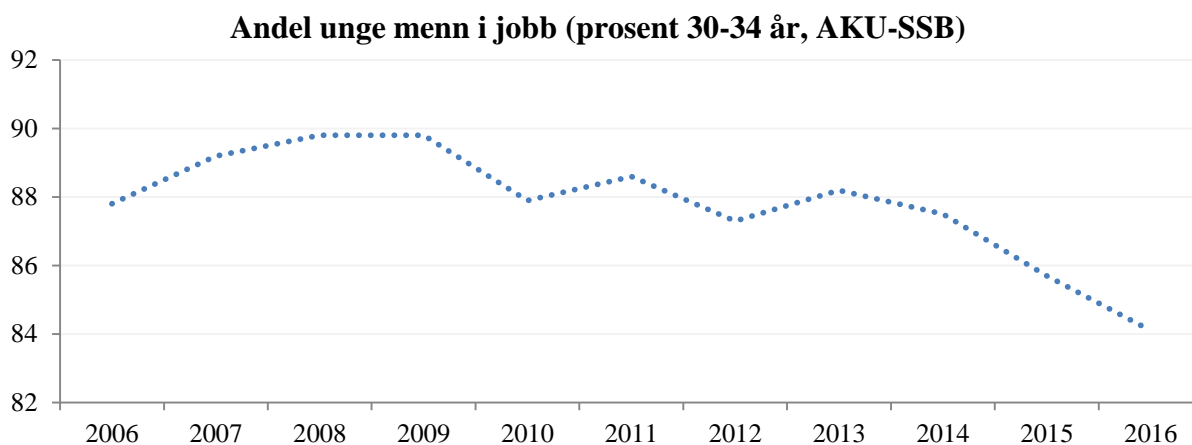
Økt marginalisering av menn?

Nedgangen i sysselsettingsrate må ses i sammenheng med flere forhold. Ifølge studier har økt konkurranse om jobbene i deler av arbeidslivet, særlig rammet unge, tidligere ankomne innvandrere og personer ellers med lav kompetanse¹. Den kraftige nedgangen i sysselsettingsratene blant unge må i tillegg til fortregningseffekter ses i sammenheng med at flere tar utdanning, at det blir færre jobber der det ikke stilles krav til utdanning samtidig som gjennomføringen av videregående opplæring er lav, særlig i yrkesfag.

¹ Bratsberg og Raaum (2013 og 2012), Bjørnstad (2016)

I de aller yngste aldersgruppene betyr reduksjon i deltidsjobbing blant skoleungdom og studenter mye. Ser vi på litt eldre grupper av unge, for eksempel 30-34 år er likevel tendensen til nedgang tydelige, særlig blant menn.

For kvinner synker ikke andelen like mye. Det at næringsstrukturen gir størst vekst i tjenesteytende virksomhet kan også gi bidrag til denne kjønnsforskjellen. Samlet er det ca 60 000 personer i alderen 30-34 år som ikke er i arbeid, som tilsvarer 18 prosent av disse årskullene samlet.

2. NORGES BANK "HAR REDDET" NORSK ØKONOMI

En kombinasjon av lav oljepris og Norges Banks pengepolitikk har vært den desidert sterkeste mekanisme for å begrense nedgangen i norsk økonomi. For en konkurranseutsatt bedrift tilsvarer en senking av kronekursen med 10 prosent i størrelsesorden like mye som full fjerning av selskapsskatten. Dette forutsatt fullt gjennomslag og at virksomheten i utgangspunktet er i skatteposisjon². Fra 2012 til 2016 ble kronekursen senket med 20 prosent.

Lavere kronekurs øker priser på utenlandske produkter målt i norske kroner. Dermed styrkes konkurranseevnen for norske bedrifter overfor utenlandske konkurrenter. En prisøkning på utenlandske produkter vrir samtidig etterspørsel innenlands bort fra import og mot innenlandsk produksjon. Det er således ikke bare eksportbedrifter som tjener, men også norske bedrifter som konkurrerer med import.

Valutakursendringer regnes normalt ikke som noen enkel måte å endre konkurranseevnen på. Historisk har erfaringene i denne retning vært usikre fordi det inntreffer kompensierende mekanismer som motvirker fordelene for konkurranseutsatte bedrifter. De viktigste er:

- Renten går opp som følge av svekket tillit til kronen
- Lønnsveksten øker for å kompensere økte priser på import (og dermed konsumprisindeksen)

Denne gang ser det annerledes ut:

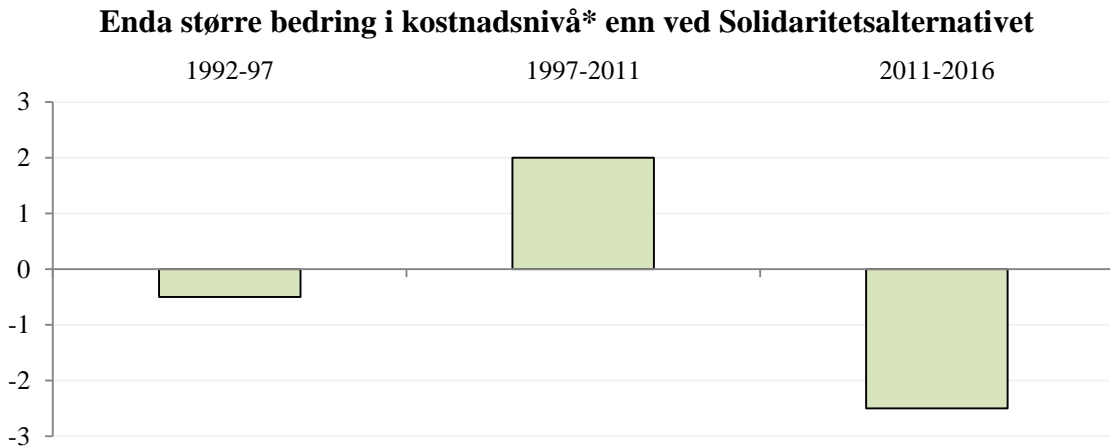
- Renten holdes nede av utenlandske renter
- Lønnsveksten er ikke (eller i liten grad) kompensert i økt lønnsvekst
- Importprisene har hatt moderat øking

I historisk sammenlikning finnes ikke tidligere eksempler på en så kraftig bedring av k-sektors konkurranseevne overfor utlandet. Det skjedde heller ikke under det mye "Solidaritetsalternativet" på 1990-tallet da norsk økonomi fikk en betydelig gjenreisning etter "jappetida" i tiåret før. Det ble utformet som en felles bred innsats i lønnsdannelsen for å styrke industriens posisjon gjennom trepartssamarbeidet. Et forenklet uttrykk for den ekstraordinære styrkingen nå er en sammenlikning av forløpet for nivået på lønnskostnadene for siste femårsperiode med nettopp perioden 1992-97.

² Gitt 70-30-fordeling av verdiskaping mellom lønn og kapitalinntekt og skatteposisjon for de aktuelle bedrifter slik at skatteendringen virker. For andre selskaper blir forskjellen i virkning på disponibelt driftsresultat (i NR-forstand) enda større.

Her ser en hvordan lønnskostnadsveksten regnet i felles valuta var klart svakere i Norge enn hos handelspartnerne. Dette har vært mye mer markert enn i forrige periode med en bedring i kostnadsnivået for norsk industri. I midten illustreres kontrasten til den mellomliggende perioden.

Som beskrevet i fotnoten er det endret kronekurs som er den dominerende faktoren i dette bildet.

* Relative timelønnskostnader per år industri, iflg TBU s rapporter

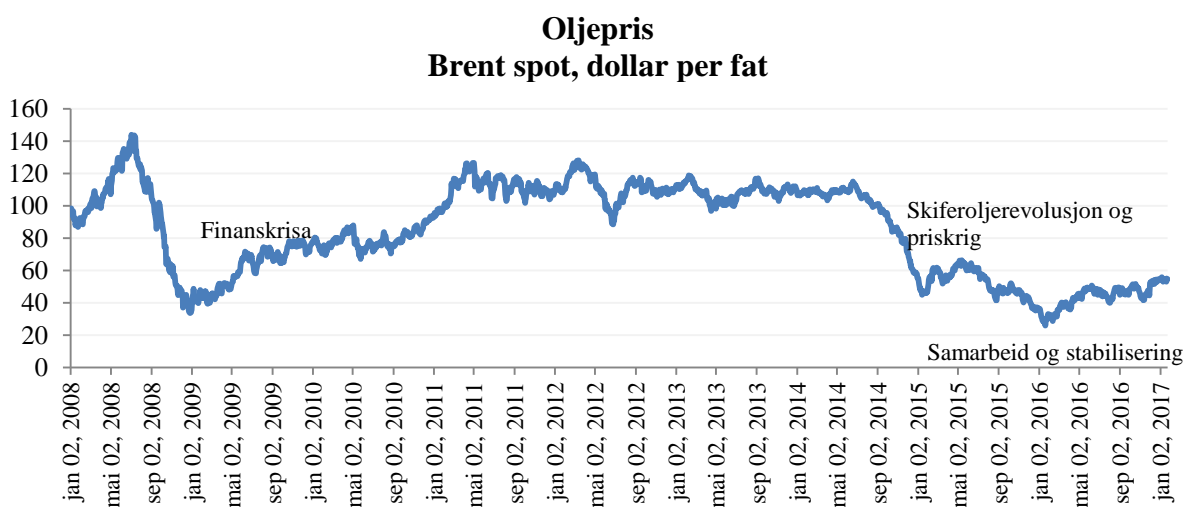
Bidrag valuta:	1992-1997:	0 pst
	1997-2011:	7 pst
	2011-16:	-17 pst

3. SPENNENDE OLJEPRIS

For et år siden sto vi overfor en situasjon i oljemarkedet, med priser under 30 dollar per fat. Saudi-Arabia ville ikke lengre stabilisere oljemarkedet.

Vedvarende høy oljepris hadde ført til skiferoljerevolusjonen i USA, og OPEC sto overfor et skrekksenario, lav oljepris og lave markedsandeler.

Ut fra deres perspektiv måtte innslaget av den "nye" skiferoljen måtte begrenses.. IEA fryktet at oljeinvesteringene globalt ville bli alt for lave, og at en kunne komme inn i en ond sirkel framover med brå oljeprisøkninger og et ustabil oljemarked.

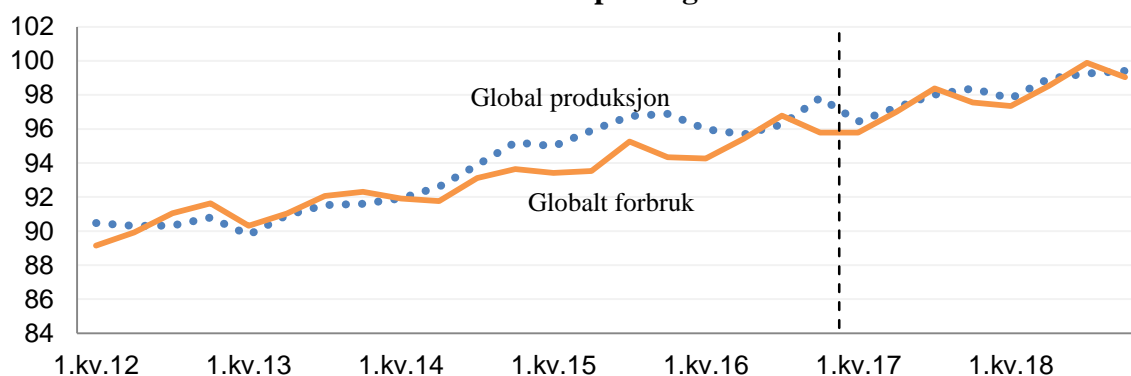

Ved inngangen av 2017 ser det lysere ut for oljeprisen. Ved hjelp av Russland har OPEC nådd enighet om produksjonsbegrensninger som vil tre i kraft i første halvår 2017. Det har roet ned markedet, og vi går inn i det nye året med oljepriser rundt 55 dollar per fat, og markedet venter ytterligere oppgang.

Med unntak av siste kvartal i 2016, ser vi nå at det globale oljemarkedet er i bedre balanse mellom tilbud og etterspørsel. Dette er illustrert i etterfølgende figur.

I 3. kvartal var forbruket høyere enn produksjonen, som betyr lagernedbygging. Det snudde i 4. kvartal som følge av posisjonering foran kvotetildelingen i OPEC og sesongvariasjon. Avtalen betyr bedre balanse mellom tilbud og etterspørsel. Det er bakgrunnen for at oljeprisen ikke har reagert negativt. Men det forventes ikke særlig lagernedbygging.

Global oljeproduksjon og forbruk i bedre balanse Mill fat per dag

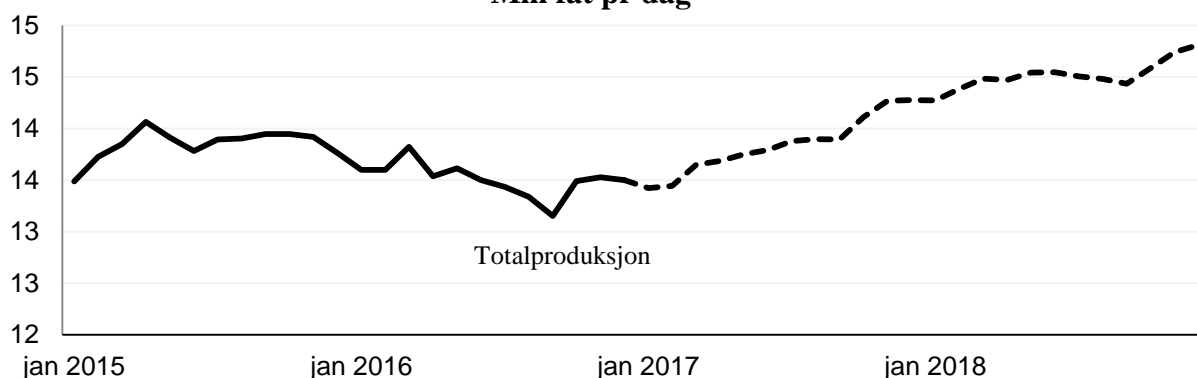

Kilde: EIA Source: Short-Term Energy Outlook, January 2017

Global oljeproduksjon utenfor OPEC ble redusert noe i 2016, mens den globale produksjonen fortsetter å øke. Oljeproduksjonen har hittil blitt lite rammet av prisfallet. Enn så lenge flyter produsentene på tidligere investeringer.

Oljeproduksjonen fra USAs skiferolje, som reagerer mye raskere på prisendringer, har også vist seg langt mer seiglivet enn tidligere antatt. Oljeprisen er allerede høy nok til at investeringene i skiferolje tar seg opp. Antall rigger øker igjen etter at langvarig fall. Og hver oljerigg kan borre flere brønner enn før, og dermed produsere mer for samme installasjon. Det ser ut til å være rikelig med vilje til å låne penger til de som starter opp nye selskaper og nye brønner.

Oljeproduksjon i USA Mill fat pr dag

Kilde: IEA Source: Short-Term Energy Outlook, January 2017

Eia (USAs energibyrå) påpeker at USAs oljeproduksjon sank i 2016, men begynte å vokse igjen i 4. kvartal. De forventer at oljeproduksjonen i USA vil vokse moderat gjennom 2017 og 2018.

Dette setter et tak på hvor høy oljeprisen kan gå, uten at OPEC igjen mister kontrollen med markedet. Balansen beror på om oljeproduksjonen globalt faller

etter hvert som utbygde felter i konvensjonell olje tømmes ut, eller om den dominerende effekten blir økt produksjon fra skiferlagene (tight oil).

Vi legger til grunn at oljeprisen blir om lag på nåværende nivå. Det medfører en viss årsvekst i oljeprisen fra 2016 til 2017, og mest sannsynlig en moderat videre vekst. Vi legger til grunn at OPEC og Russland har interesser av å videreføre sin stabiliserende rolle.

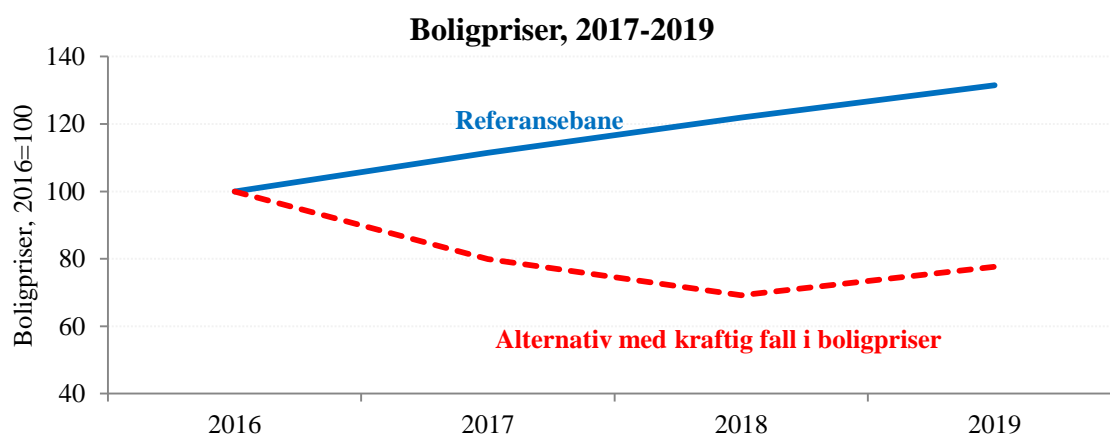
Også for norsk sektor har det siste årets utvikling betydd mye for å unngå ytterligere fall i investeringene. Ny forskning ved Universitetet i Stavanger har påvist at investeringene ikke bare reagerer på prisutsiktene og prisnivået, men også på stabiliteten i oljeprisen. Begge deler har bedret seg, og kostnadene er vesentlig redusert. Vi legger derfor til grunn at fallet i oljeinvesteringene bunner ut i 2017, og deretter vil ta seg gradvis opp.

4. OGSÅ BOLIGPRIS GJØR NORSK ØKONOMI SÅRBAR

I tillegg til oljeprisen er boligprisutviklingen det som særlig kan bety mye for styrken og særlig stabiliteten i norsk økonomi. I de tre første kvartalene i 2016, utgjorde boliginvesteringer 133 mrd. kroner og med dette mer enn investeringene i oljesektoren på 120 mrd. kroner.

Et eventuelt kraftig fall i boligprisene kan påføre norsk økonomi store konsekvenser. Det rammer ikke bare boliginvesteringene, men også husholdningenes konsum gjennom formueseffekter.

Som en hypotetisk illustrasjon av sårbarheten har vi ved hjelp av modellen NAM sett på effektene av et kraftig fall i boligpriser på 20 pst. i 2017 og ytterligere 13,5 pst. i 2018. Ikke fordi vi har grunnlag for å forutse noe slikt, men fordi det bør knyttes oppmerksomhet til mange sider ved boligøkonomien.

Som nærmere beskrevet i vedlegget, kan dette gi store utslag i produksjon og sysselsetting. Vi kan få et samlet fall i BNP på 4 prosent og et fall i sysselsettingen på over 50 000.

Hovedårsaken til dette er den store plass bolig nå inntar i husholdningenes formuer og private økonomi. En viktig årsak til dette er den sterke stigning i boligprisene over en lang periode. I tillegg til det velferdsproblem det skaper for nyetablerere, øker det økonomiens sårbarhet og skeivhet i inntektsfordelingen.

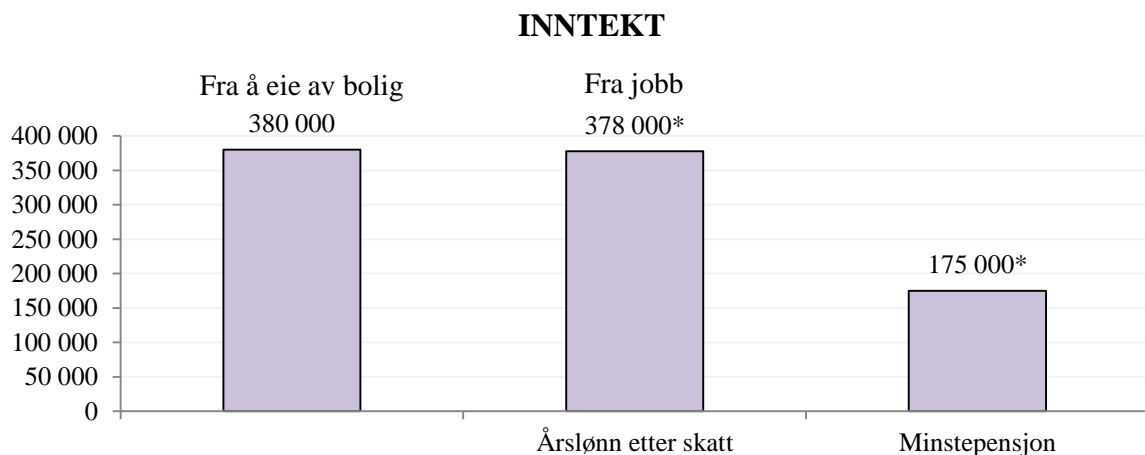
Mekanismene kan beskrives slik; høy boligprisvekst gir forventninger om ytterligere vekst i boligprisene så lenge renta forblir lav og boligbyggingen ikke tar seg opp. Det fører til at husholdningene og investorer etterspør flere boliger. For å finansiere dette må det tas opp mer lån. For en gitt boligmasse, gir det mest høyere priser og ikke flere boliger. Dersom prisene faller eller renta øker, vil husholdningene være nødt til å redusere forbruket og derved ramme

næringslivet. Virksomhetene må i sin tur si opp ansatte og bremse nyansettelsene. Sysselsettingen bremses og arbeidsløsheten øker.

Driverne for den sterke prisstigningen er en kombinasjon av lav rente, høy befolkningsvekst og sterk skattepremiering av boligkjøp.

Beskatningen av boliger som både kapital, inntekt og forbruk er gjennomgående svært lav. Særlig er det skattemessig favorisering av eie framfor leie. Den sterke og selvforsterkende prisøkningen på boliger fører til at investeringer i form av boligkjøp gir verdiøkning og kapitaløkning langt utover andre typer investeringer. Det bidrar til ytterligere etterspørselsvekst og fare for destabilisering av boligmarkedet.

Gjennom regneeksempler viser vi hvordan det å kjøpe egen bolig framfor å leie kan bety like mye for den reelle inntekten til en arbeidstaker som en hel årslønn. Ved langsiktig gunstig prisutvikling, kan et boligkjøp innebære en årlig inntekt som overstiger en normal årslønn. Figuren viser inntekten fra å låne til bolig og å jobbe for perioden 2006-2015.

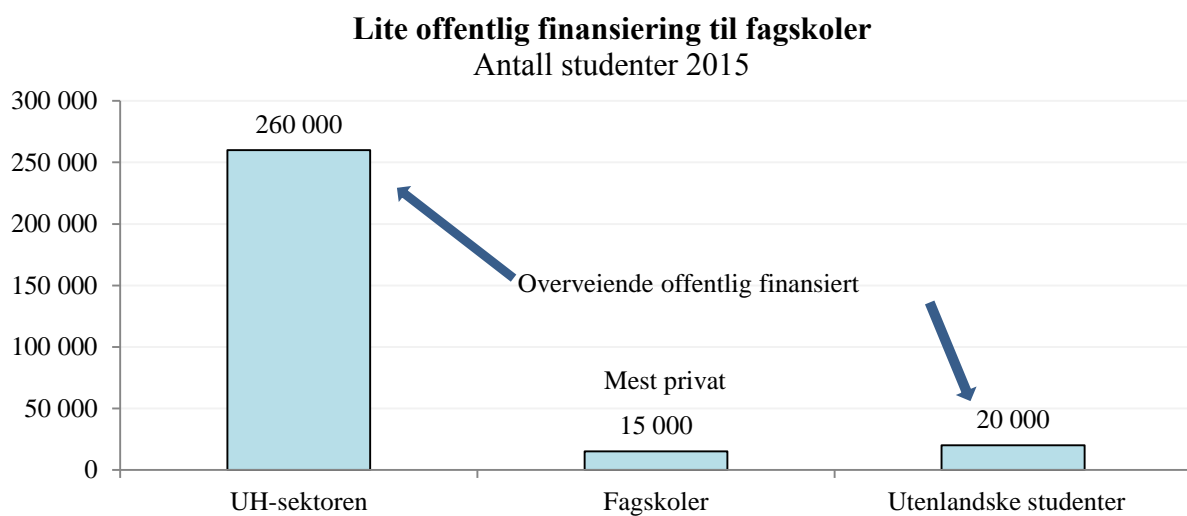
Forutsetningene for regneeksemplene er gitt i Samfunnsnotat nr.2 2017

*Kilde: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, rapport nr. 1-2016

5. UBALANSE I UTDANNINGSSYSTEMET?

Mens andelen av befolkningen over 16 år med UH utdanninger (universitets- og høyskolenivå) har økt fra 7 pst i 1970 til 32% i 2015, utgjør fagskoleutdannede fortsatt bare 1,4 pst. Samfunnet har altså til nå investert lite i fagskoleutdanninger sammenliknet med universitets- og høyskoleutdanninger. Vel 30 mrd kroner fra det offentlige går til UH utdanninger, knapt 1 mrd kroner til fagskolen.

Siden om lag halvparten av fagskoleutdanningene er private, bidrar studentene selv til en god del av finansieringen gjennom skolepenger. Utviklingen av yrkesfagkompetanse kommer sent ved at praksis vektlegges lite i grunnskolen.

Kilde: SSB og LO

Utdanning tett på arbeidslivet

Fagskoleutdanningene er yrkesfaglige utdanninger på mellom ½ og 2 år som bygger på videregående yrkesfaglig utdanning eller tilsvarende realkompetanse³.

Den yrkesfaglige utdanningsretningen framstår som lite synlig og oppfattes ofte som en "blindvei" i utdanningssystemet. Velges studiespesialiserende videregående opplæring, gis full åpning til høy utdanning. Velges yrkesfag, begrenses utviklingsmulighetene av mangel på læreplasser og lite utbygd etter- og videreutdannings- og spesialiseringstilbud. Samtidig anerkjennes ikke videreutdanningen (fagskolen) som "høy" yrkesfaglig utdanning.

³ I 2015 ble 68 pst tatt opp på bakgrunn av yrkesfaglig kompetanse fra videregående opplæring, 18 pst på bakgrunn av generell studiekompetanse og 9 pst . på grunnlag av realkompetanse. Knappt halvparten av fagskoleutdanningene er av ett års omfang, en fjerdedel halvårlig og resten er toårig (regnet i fulltid).

Fagskoleutdanningene blir ofte kalt arbeidslivets utdanning. Det må ses i sammenheng med at:

Arbeidslivet er tett på i utformingen av tilbudene, og at de dermed lett kan svare på løpende behov.

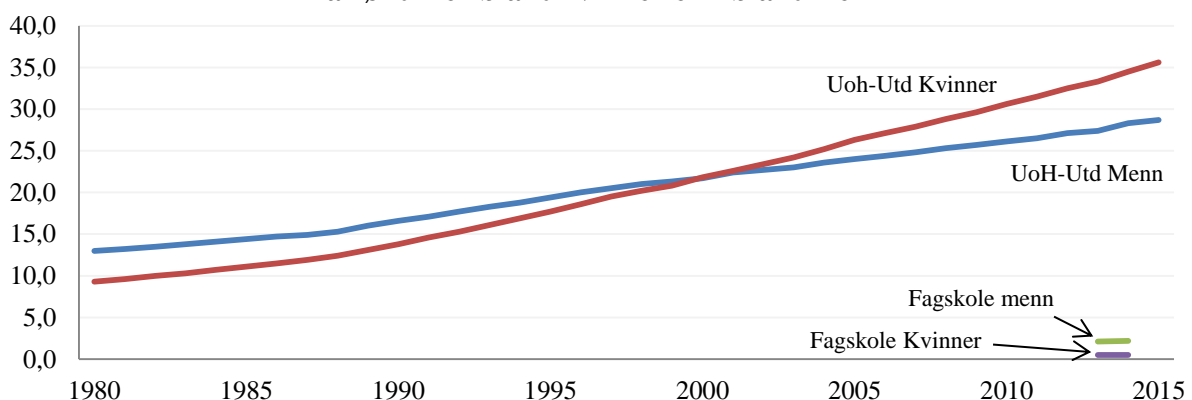
- Utdanningene er erfaringsbasert og gir dermed anvendt kompetanse som kan tas direkte i bruk i arbeidslivet uten videre opplæring.
- En betydelig del av tilbudet er i form av etter og videreutdanning. I 2015 var om lag 60 % av fagskoleutdanningene lagt opp som deltidsutdanninger (I helse- og sosialfagutdanningene 96 %⁴).
- Det gis gode muligheter for å kombinere utdanningene med å være i jobb ved at hele 1/3 av utdanningstilbudene er nettbasert. Ofte kombineres fjernundervisningen med samlinger.

Lite anerkjent

Klart større frafall i yrkesfaglig enn i studieforberevende videregående opplæring bidrar også til skjevfordelingen mellom akademiske og yrkesfaglig kvalifikasjoner.

Noe av frafallet har trolig sammenheng med manglende opplevd likeverd mellom yrkesfaglige og akademiske utdanningsløp. De med best karakterer fra grunnskolen velger studier som oppleves å gi best status og utviklingsmuligheter; studiespesialisering som gir full tilgang til senere å ta høy utdanning. Det bidrar til å befeste den lavere statusen for yrkesfag, reduserer motivasjonen til gjennomføring, og fører til underdekning av yrkesfaglig kompetanse. Siden det er flere jenter med gode karakterer enn gutter, får vi også en uheldig kjønnssegregering.

Andelen med universitets- og høyskoleutdanning har økt mer blant kvinner enn blant menn

Kilde: SSB

Selv om fagskoleutdanningene er på tertiært nivå i utdanningssystemet sammen med UH studier, er det bare UH utdanningene som er anerkjent som "høyere"

⁴ 65% av tilbudene i økonomisk administrative fag, mediefag: 4%.

utdanning. Det gjelder selv om fagarbeiderne kan ha opparbeidet betydelig kompetanse i et læringsintensivt arbeidsliv før videreutdanning og fordypning gjennom fagskoletilbud.

I Tyskland har yrkesfag høy status og gir langt større utviklingsmuligheter med påbygginger, tilbud om yrkesbachelor med høy innplassering i kvalifikasjonsrammeverk mv. sammenliknet med i Norge. Tradisjonelt tar også en langt høyere andel av årskullene i Tyskland yrkesopplæring enn i Norge.

Også Danmark, Sveits og Østerrike er land med en tradisjonelt sterkere posisjon for yrkesutdanningen enn i Norge. De er også blant landene med lavest arbeidsløshet internasjonalt og særlig relativt lav ungdomsarbeidsløshet.

Arbeidsløshet i 2015

	Danmark	Sveits	Østerrike	Norge	Sverige	Tyskland
Arbeidsløshetsprosent i alt (15-64 år)	6,2	4,5	5,7	4,4	7,4	4,6
Ungdomsarbeidsløshet i pst. (15-24 år)	10,8	8,6	10,6	10,0	20,3	7,2

Kilde Oecd Employment Outlook 2016

Mye egenbetaling

I fagskolesektoren er innslaget private tilbydere høyere enn i UH-sektoren. Mens om lag halvparten av fagskoletilbudene tilbys av private institusjoner, gjelder det knapt 15 pst i UH-sektoren. Denne forskjellen indikerer at innslaget av egenbetaling er større i fagskole- enn UH sektoren.

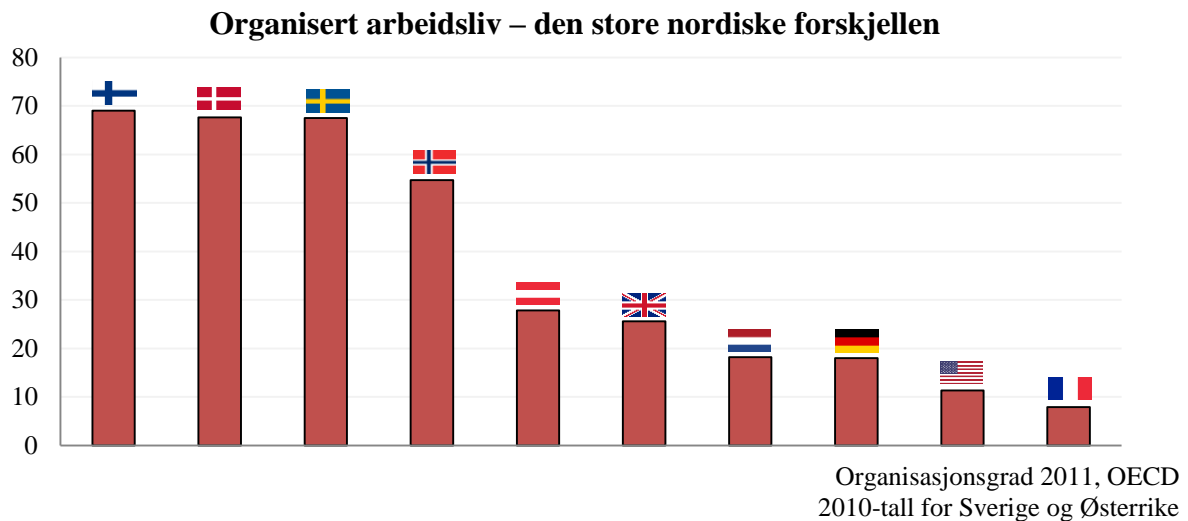
Markedsinntekter gjennom studieavgifter fra studentene er den viktigste finansieringskilden for de fleste private fagskolene. Studieavgifter er også en inntektskilde for en del fylkeskommunale fagskoler, ved siden av de offentlige midlene. Egenbetalingen ved de offentlige fagskolene utgjorde nær 40 mill kroner i 2015. I de private fagskolene, hvor studentenes egenbetaling er den vesentlige finansieringskilden, utgjorde egenbetalingen om lag 445 mill. kroner i 2015.

En del studenter kan gå lenge innen UH-studier og skifte retning underveis. I praksis er det mindre omvalgsmuligheter for personer som ønsker å skifte fra akademiske til yrkesfaglige utdanninger eller som ønsker flere fagbrev. Det må bla ses i sammenheng med fylkeskommunenes ressursprioritering og at det ofte mangler informasjon om mulighetene.

6. KOORDINERT LØNSDANNELSE

Når de fleste land har til dels mye høyere arbeidsløshet enn Norge kan dette i større eller mindre grad tilskrives at lønnsdannelsen fungerer dårligere. Dette gir seg utslag i at lønnsveksten raskere tiltar når arbeidsmarkedet blir strammere (arbeidsløsheten lavere). Det antas at selv ved en såpass høy ledighet som 7-8 pst, vil lønnsveksten i mange land begynne å bli "for stor". Det skyldes at sterkt koordinerte kollektive forhandlinger aldri er etablert eller er spilt ut av politikk og samfunnsutvikling.

Den etterfølgende figur illustrerer den store forskjellen mellom land når det gjelder det organiserte arbeidslivs rolle. Flere land har mekanismer for allmenngjøring som gjør avtaledekningen større enn organisasjonsdekningen.

Det bredt sammensatte Cappelen-utvalget NOU 2016:15, (bestående av eksperter fra myndigheter, forskning og arbeidsliv) bekreftet følgende felles innsikt:

«Det inntektspolitiske samarbeidet mellom partene i arbeidslivet og myndighetene og høy grad av koordinering i lønnsdannelsen har bidratt til en god utvikling i Norge, med høy verdiskaping, lav arbeidsledighet, jevn inntektsfordeling og gjennomgående høy reallønnsvekst»

Et viktig element i samordningen av lønnsutviklingen er aktører som kan danne et mønster eller en norm for andre. Et uttrykk for denne normens betydning kan gjenfinnes i data som viser en stor grad av parallellitet i langsiktig årlig lønnsutvikling for ulike hovedområder i norsk arbeidsliv. Viktige elementer som bidrar til denne samordningen er:

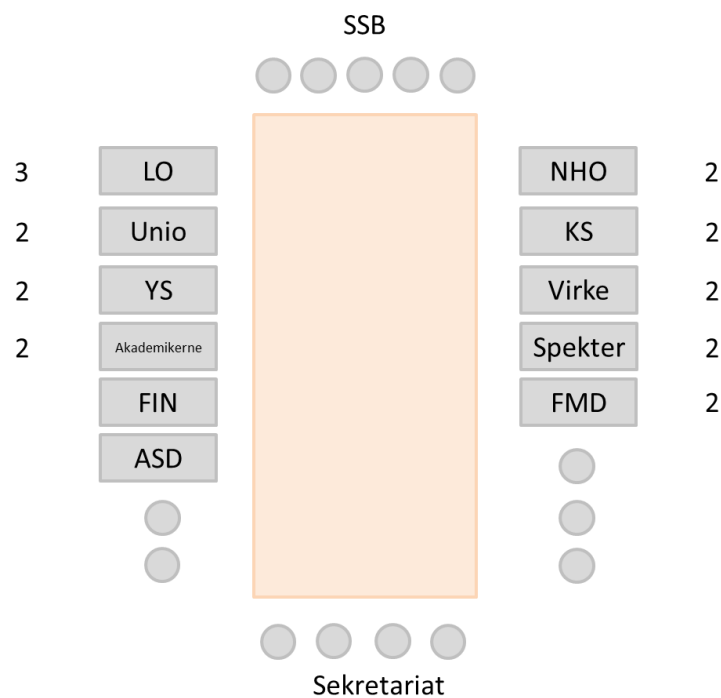
- Hovedorganisasjoner som er parter i lønnsoppgjør; det gjelder nå kun få land

- At oppgjørene finner sted til samme tid
- Riksmeklerens sterke rolle og funksjon
- Institusjoner etablert for å fremme koordinering; heriblant Kontaktutvalget og Det Tekniske Beregningsutvalget for oppgjørene (TBU)

Nærmere om TBU

Utvalget ble etablert i 1967 under ledelse av forskningssjefen i SSB, Odd Aukrust og har vært sammensatt av eksperter fra organsinene, de relevante departementer i tillegg til SSB som også er hovedressursen i sekretariatet. Det utgjør nå tre rapporter som grunnlag for den koordinerte lønnsdannelsen med særlig vekt på lønn, arbeid og samspillet med den økonomiske politikken.

TBU

De viktigste bidrag til en koordinert lønnsdannelse er:

Fjerning av unødig krangel om tall

- Felles forståelse av økonomiens problemer og muligheter
- Læring fra departement til parter; læring fra parter til myndighetene
- Forskningsbasert grunnlag for andre utredninger og reformarbeid
- Viktig beregningsarbeid for organisasjoner og politiske partier
- Hevet status og respekt for myndighetenes økonomiske politikk blant organisasjoner og i politikken

VEDLEGG

Konjunkturutviklingen framover

Oljenedturen og svak internasjonal etterspørselsvekst har satt preg på konjunkturutviklingen i Norge de siste årene.

Etter våre vurderinger/beregninger (gjennom modellen NAM) vil veksten i norsk økonomi ta seg opp, og veksten i fastlandsøkonomien antas å vende tilbake på trendvekst i 2018. Dette skyldes:

- Fallet i petroleumsinvesteringer avtar i styrke, og nedgangen antas å snu til oppgang i 2018 som følge av høyere oljepriser;
- Boliginvesteringene antas å øke;
- Veksten i tradisjonell eksport antas å ta seg opp på grunn av noe høyere vekst i norske eksportmarkeder og virkninger av den svakere kronen.
- Veksten i offentlig konsum øker

Den antatte sterkere konjunkturutviklingen framover tilsier imidlertid ikke en vesentlig bedring på arbeidsmarkedet. Sysselsettingsveksten vil trolig bli svak, og arbeidsløsheten forblir på et relativt høyt nivå.

LOs anslag på enkelte makroøkonomiske hovedstørrelser

	2015	2016*	2017*	2018*
BNP Fastlands-Norge	1,1	¾	1½	2¼
Privat konsum	2,1	1½	2	2
Offentlig konsum	2,1	2¼	1¾	2
Petroleumsinvesteringer	-15,0	-16	-12	5
Investeringer i Fastlands-Norge	0,6	5½	5	3
Tradisjonell eksport	5,8	-5	3	4
Sysselsetting	0,3	-¼	½	¾
Arbeidsløshet	4,4	4¾	5	5
Konsumpriser	2,1	3½	2¼	2

*Anslag

Våre prognoser for norsk konjunkturutvikling framover er samstemte med siste prognoser fra SSB og Norges Bank, mens Regjeringen i nasjonalbudsjettet for 2017 har kommet på den mer optimistiske siden, særlig for 2018. Det er imidlertid noe mer sprikende syn på arbeidsmarkedsutvikling framover. På den ene siden mener Regjeringen at sysselsetting vil kunne vokse med 0,7 pst. i år og 1,1 pst. i 2018 slikt at arbeidsløshet vil kunne reduseres til 4,3 pst. i 2018. Norges Bank anslår på den annen siden en fortsatt svak sysselsettingsvekst både i år og i 2018. Arbeidsløshet vil antakeligvis ligge på et høyt nivå – 4,8 pst. i år og 4,6 pst. i 2018.

I lys av den svake sysselsettingsutviklingen det siste året og særlig med bakgrunn i økonomisk-politiske innretninger fra regjeringen sin side, kommer vi mer i samme retning som Norges Bank i vurderingen. Sysselsettingsutvikling vil antakeligvis fortsette å være meget svak, og arbeidsløshet vil ligge på et høyt nivå framover.

Tekniske forutsetninger bak konjunkturvurderingen

	2017	2018
BNP Handelspartnere	2,1	2,2
Eksportmarkedsindikator	4	4½
Valutakurs (I-44)	-3	0
Oljepriser	54 USD	56 USD
Pengemarkedsrente	1	1

Det knytter seg store usikkerheter til et "normalt" konjunkturforløp som beskrives ovenfor. Usikkerheter er særlig store i følgende områder:

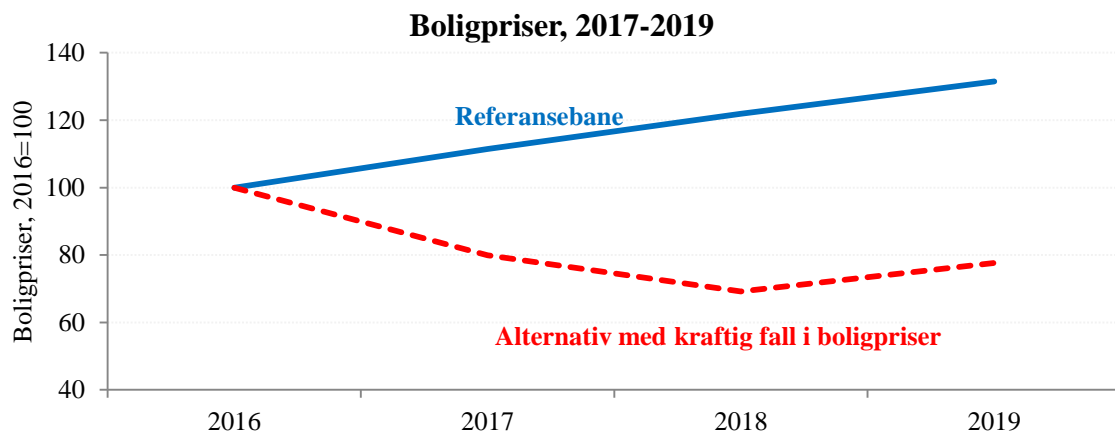
- Internasjonal økonomi
Presidentskiftet i USA påfører stor spenning på internasjonal økonomi. President Trump vil føre en ekspansiv finanspolitikk, og dette kan føre til en sterkere vekst i den amerikanske økonomien. Normalt vil dette også føre til en sterkere vekst i internasjonal økonomi. Usikkerhet til president Trumps politikk og særlig de proteksjonistiske tiltakene han har varslet vil motvirke dette. Summen av dette er høyst uklar.
- Boligpriser
Nærmere omtalt i pkt. 2
- Valutakurs
Nærmere omtalt i pkt.. 3

2. Boligpriser og konjunktur

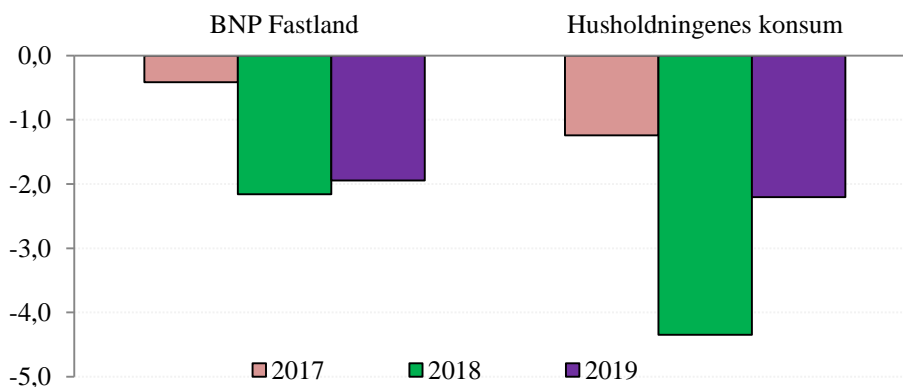
I de 3 første kvartalene i 2016, utgjør boliginvesteringer 133 mrd. kroner og er med dette større enn petroleumsinvesteringene på 120 mrd. kroner.

Et eventuelt kraftig fall i boligprisene kan påføre norsk økonomi store konsekvenser. Det rammer ikke bare boliginvesteringene, men også husholdningenes konsum gjennom formueseffekter.

Ved hjelp av modellen NAM har vi sett på effektene av et kraftig fall i boligpriser på 20 pst. i 2017 og ytterligere 13,5 pst. i 2018.

Store konsekvenser for landets og husholdningenes økonomi

Modellberegnete konsekvenser for arbeidsmarkedet

Avvik fra referansebanen

	2017	2018	2019
Antall sysselsatte i privat sektor, i 1000	-2	-23	-61
Sysselsettingsrate, totalt, prosentpoeng	-0,1	-0,6	-1,5

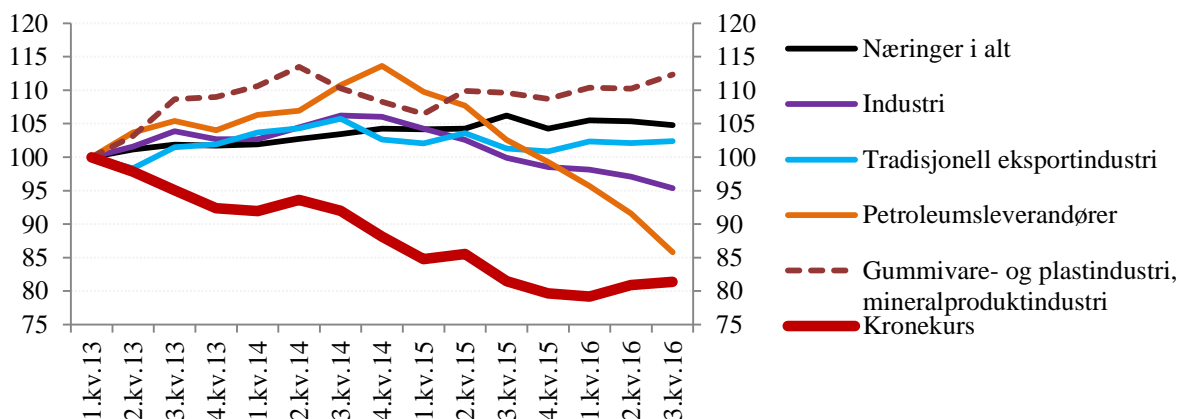
3. Næringsutvikling og valutakurs

Kronen, målt i importveid kronekurs (I-44) har svekket seg mye siden begynnelsen av 2013. De siste fire årene (2012-2016) har kronen svekket seg med 17 pst.

Kronesvekkelsen skulle bidra med økt lønnsomhet og sterkere konkurranseevne til næringslivet, særlig den delen i industrien som konkurrerer med utlandet.

Som illustrert i figur 3-1, var ikke denne effekten særlig merkbar blant f.eks. industrien under ett eller den tradisjonelle eksportindustrien. Det er imidlertid enkelte næringer innen kjemisk som har vist større positiv valutaeffekt. Ellers er det først og fremst reiseliv som har hatt jobbtilvekst fra 3.kvartal 2013 til 3.kvartal 2016. Det er også en viss effekt i fiskeoppdrett, næringsmiddelindustri og metaller. I sum har det vært netto tap av jobber i industrien de senere år, og Norsk industri venter at det fortsetter i 2017. Bildet er derfor fortsatt at tapet i oljerelatert industri ikke oppveies av vekst i annen industri.

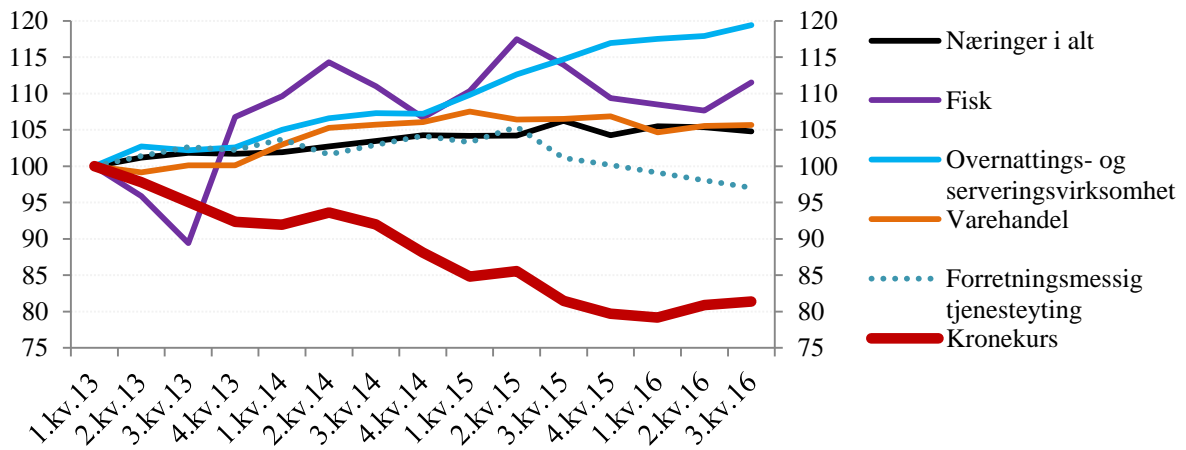
Figur 3-1: Kronekurs og bruttoprodukt i enkelte næringer, 1.kv.2013 = 100

Kilde: Norges Bank, kronekurs I-44, SSB, kvartalsvis nasjonalregnskap.

Figur 3-2 viser at det er næringer som hotell og restaurant og fiske næring som har dratt med seg store fordeler ved kronesvekkelsen.

Figur 3-2: Kronekurs og bruttoprodukt i enkelte næringer, 1.kv.2013 = 100

Kilde: Norges Bank, kronekurs I-44, SSB, kvartalsvis nasjonalregnskap.